

Overdriving Times. Over de systeemfouten in onze westerse cultuur en hoe ze ons welzijn hypothekeren

Eddy Van Tilt

*In 1992 was James Carville de politiek adviseur van Bill Clinton in zijn race naar het presidentschap. Het verhaal gaat dat het zijn geveleugelde woorden 'It's the economy, stupid!' waren, die Clinton op het 'juiste', het economische spoor hielden en hem uiteindelijk het presidentschap opleverden. De Berlijnse Muur was een paar jaar eerder gevallen, het ultieme bewijs van onze westerse superioriteit was definitief geleverd. Francis Fukuyama's boek *The end of history* bezegelde het lot van de rest van de wereld: zich aanpassen aan onze westerse waarden en geplogenheden, of opkrassen en voor eeuwig blijven harken in hun tuintje terwijl de trein van de vooruitgang voortdentert. Meer dan ooit tevoren was 'economische groei' de ultieme fetisj en tegelijk de kristallisatie van een aantal waarden die de westerse cultuur de voorbije eeuwen 'groot' hadden gemaakt en die nu eindelijk ook de Grote Belofte van de sixties – de Synthese tussen Welvaart en Welzijn – gingen realiseren.*

We schrijven dus 1992, en niemand die toen – in de hoogdagen van de westerse hybride en het grote gelijk – kon vermoeden welk pak slaag het Westen te wachten stond. Niemand die zich toen zou kunnen inbeelden dat onze economische macht zou kunnen tanen en we de militaire greep op de wereld zouden kunnen verliezen. Niemand die toen kon voorzien dat onverdraagzaamheid en verzuring en een hoop mentale aberraties overhand zouden toenemen en we hier twintig jaar later zo waar over borderline times zouden gaan spreken. Niemand die toen kon bedenken dat we amper twee decennia later volop naar nieuwe samenlevingsmodellen zouden gaan zoeken... Met dank aan de overdriving times.

Hoogmoed komt na de Val

De superioriteitsgevoelens waren groot na de kick van 9 november 1989. Enigszins begrijpelijk zelfs, wil ik hier ook aan toevoegen. We mogen onszelf ook niet teveel kastijden en echt niet vergeten dat de westerse cultuur naast manifest héél veel goederen ook wel heel veel goeds heeft teweeggebracht. Denk bijvoorbeeld maar aan de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* uit 1948, al bij al toch een monument van humaniteit en een mijlpaal in de mensengeschiedenis. Ik wou een nieuw boek trouwens eerst de titel geven: *Doe de verlichting eens uit!* Maar ik wou ook niet verkeerd begrepen worden. Natuurlijk wou ik de verworvenheden van de verlichting niet zo maar weggooiden, maar wel het kaf van het koren scheiden. En zo werd het *De schaduw van de verlichting. Onze westerse worsteling met welzijn*.

De val van de Muur nam een pak onrust en spanning weg. En tegelijk gierde er zoveel euforie en zelfgenoegzaamheid door de westerse wereld dat de Verenigde Staten zich gaandeweg zelfs moreel verplicht voelden om de geneugtes van de liberale democratie te gaan 'uitstrooien' over de nog niet ontwikkelde werelddelen. Uiteindelijk was George

W. Bush niet meer te houden. *'We have a special mission, derived from God, to bring liberty and democracy to the world'*, zou hij declareren. En wat later, in de prille lente van 2003 al, deden Amerikaanse troepen hun blijde intrede in Irak.

Triomf alom dus aan westerse kant. In het liberale tijdschrift *Het Volksbelang* klonk het in 1991 bijvoorbeeld zo:

'Na de recente top tussen de presidenten George Bush en Mikhail Gorbatsjov werd vooral in de Amerikaanse perscommentaren 'het einde van de Koude Oorlog' gedecreteerd. Allemaal goed en wel, op voorwaarde dat we liefst niet vergeten wie die Koude Oorlog heeft gewonnen. Dat is namelijk het Westen, beter gezegd het democratische bestel, geschraagd door de markteconomie en gehumaniseerd door sociale voorzieningen. Deze voorzieningen – zeker in West-Europa – worden nergens ter wereld geëvenaard. ... Tot zelfs aan de uiterste linkerkant van het politieke spectrum wordt nu toegegeven dat een sociaal paradijs inderdaad niet kan bloeien op een economisch kerkhof.'

Hoogmoed verblindt en verschoont. Enigszins correcter was de auteur geweest als hij had geschreven: *'de markteconomie, geschraagd door het democratisch bestel en gehumaniseerd door sociale voorzieningen'*. Het economisch winstprincipe was toen en is nu nog altijd het leidinggevende principe dat het leven in onze westerse polis dominant ordent en organiseert. Daar kunnen we niet omheen.

Tegelijk is het natuurlijk ook verleidelijk én fout om al wat misgaat in de maatschappij aan één principe op te hangen – Daniël Kahneman heeft ons in *Ons feilbare denken* haarfijn uitgelegd hoe 'lui en gemakzuchtig' en dus misleidend ons verstand wel kan zijn. 'Het economisch systeem', het kapitalisme, het neoliberalisme, het marktisme met alle zonden van Israël beladen en verantwoordelijk stellen voor al wat misgaat in mens en samenleving is verleidelijk en in sommige kringen heel populair, maar helaas ook te kortzichtig en dus te weinig effectief om de schaduwzijden van ons maatschappijmodel te duiden en te bestrijden. Sta mij toe om dit verder te verduidelijken.

Het ei van Colombia

'Ge kunt geen sociaal paradijs bouwen op een economisch kerkhof.'

Bijna een halve eeuw geleden schudde de liberale politicus Frans Grootjans deze krachtige oneliner uit zijn mouw, die nadien eindeloos zou herhaald worden. Niet dat er geen commentaar op kwam. Zo opperde Mark Eyskens dat *'het even onmogelijk is een economische boomgaard te doen bloeien in een sociale woestijn'*, maar gegeven het feit dat ongeveer alle politiek van de voorbije decennia in wezen – ik zeg het een beetje provocerend – een beetje fifty shades of blue is geworden, kon de mythe van het primaat van de economie al bij al moeiteloos standhouden. Over het laatste regeerakkoord zei minister De Croo bijvoorbeeld: *'We nemen vooral maatregelen om de economische groei te waarborgen. Je kan geen taart verdelen zonder ze eerst te bakken.'* Een echo van wat VOKA – de Vlaamse werkgeversorganisatie – in een persmededeling iets eerder had gezegd: *'Economische groei zorgt ervoor dat de taart groter wordt, en het is makkelijker een grote taart te verdelen in plaats van een kleine'*.

Het winstprincipe slaat altijd op dezelfde nagel: 'Blijf het economische spoor getrouw! Alleen meer welvaart kan meer welzijn genereren en garanderen!' En de propaganda doet nog steeds haar werk, vooral omdat ze mettertijd ook het angstwapen – er bestaat geen krachtiger indoctrinatiemiddel! – inzette. Eerst werden we geconditioneerd om ons de verslaving in te consumeren – in 1946 al noemde de historicus Jacques Barzun reclame 'de nieuwe religie van de 20e eeuw'. En wat later werden we de angst ingezogen. Angst voor welvaartsverlies, angst om al die als manna uit de lucht gevallen overvloed even plots weer te verliezen als hij gekomen was en opnieuw in een eeuwigdurende *struggle for life* te duiken, maakt dat het gros van de mensen tot de dag van vandaag volgzzaam de parabel van de 'economische groei' blijft slikken. Bizar genoeg omdat ze finaal allemaal het welzijn en geluk nastreven dat de consumptiecultuur hen nooit zal kunnen bieden...

Want we zouden het toch allemaal kunnen, moeten weten. Dat de weg naar welzijn en geluk maar in beperkte mate met welvaart te maken heeft. Zelfs de wetenschap – ons postmodern orakel – heeft het de laatste decennia overvloedig aangetoond, via batterijen 'internationale geluksonderzoeken'. Hoe valt anders te verklaren dat landen zoals Colombia of El Salvador in diverse longitudinale onderzoeken telkens in de top-20 van de 'gelukkigste landen' ter wereld gesitueerd worden... Landen waar méér dan de helft van de bevolking onder de armoedegrens leeft, waar ontvoeringen en moorden schering en inslag zijn, waar meedogenloze drugskartels de dienst uitmaken, maar waar de mensen blijkaar toch een merkwaardig geluksniveau hebben.

We weten ondertussen dat een zekere welvaart inderdaad een basisfactor is om welgezend door het leven te gaan. Wetenschappelijk onderzoek heeft zelfs achterhaald dat er een direct verband is tussen inkomen en geluk tot pakweg 10.000 dollar per jaar. Geluk vinden wordt moeilijk als mensen niet voldoende geld hebben voor basale uitgaven zoals eten, drinken, kleding, ontspanning... Maar daarboven: *forget it!* Wie benijdt verwerende kinderen hun (nood)lot? Tot in den treure bijna wijzen geluksonderzoeken uit dat de meest decisieve factoren voor geluk te maken hebben met een deugdelijke emotionele en relationele huishouding.

We wéten dat dus allemaal. We wéten zelfs dat onze rationele, individualistische, meritocratische consumptiecultuur op emotioneel en relationeel vlak best nog wat te leren heeft van veel andere culturen. Alleen: tot nader order mogen we dat niet geweten hebben...

De geschiedenis van het groene gedachtegoed is één langgerekte poging om voor ogen te houden wat essentieel, zelfs vitaal is voor 'het goede leven' en voor een duurzame toekomst, maar wat op korte termijn de veiligheid van het status quo en dus ons 'goed gevoel' in het gedrang zou kunnen brengen.

It's not only neoliberalism, stupid!

Wat zien we allemaal over het hoofd? Zoveel dingen dus die belangrijk zijn voor echt kwaliteitsvol en duurzaam leven, maar die ons initieel ook uit onze comfortzone en ons 'evenwicht' zouden kunnen halen en ons dus angstig zouden kunnen maken. De geschiedenis van het groene gedachtegoed bijvoorbeeld is één langgerekte poging om voor ogen te houden wat essentieel, zelfs vitaal is voor 'het goede leven' en voor een

duurzame toekomst, maar wat op korte termijn de veiligheid van het status quo en dus ons 'goed gevoel' in het gedrang zou kunnen brengen.

Een houding van inertie die J. K. Galbraith in 1994 al 'mooi' evoceerde in *The culture of contentment*. In het Amerika van toen (en het Europa van nu?) was het voor 'de tevreden meerderheid' bij kritische vragen/vlagen vooral zaak om 'niets' te doen, om hoogstens omzwachtelde boodschappen te geven en problemen weg te rationaliseren, de kop in te trekken en te wachten tot het onweer vanzelf weer overwaait. Want zeg nu zelf: nu al maatregelen treffen zou toch ronduit krankzinnig zijn en dus volstrekt overbodig, zeker voor onheil dat zich 'mogelijk' in een verre toekomst zou kunnen voordoen, maar waarvan de enige zekerheid zou zijn dat die maatregelen nu door de tevreden meerderheid effectief zouden moeten betaald worden, terwijl het in het beste geval anderen, eigenlijk 'vreemden' zouden zijn die er – eventueel dan nog – later zouden van genieten... Combineer de beschrijvingen van Galbraith met het favoriete citaat van Kahneman – 'ons luie, onberekenbare verstand dat zo graag ziende blind blijft' – en je weet waarom introspectie en mentale verandering zo aartsmoeilijk zijn.

Wat we dus dringend zouden moeten te weten komen als het over welzijn en geluk gaat is dat 'het gevaar' niet zozeer van buiten maar van binnen komt. Het zullen niet zozeer de Chinezen of de bootvluchtelingen of de salafisten zijn die morgen onze economie zouden komen ontwarpen en onze welvaart het meest zouden komen bedreigen, maar veeleer de ongeziene systeemfouten binnen onze eigen cultuur zelf, die al decen-

nia lang doorwoekeren en de laatste twintig jaar voor een hoop ontevredenheid en verzuring en voor een wonderbaarlijke vermenigvuldiging van mentale aberraties en psychische ziektebeelden zijn gaan zorgen.

Voldoende welzijn is een absolute voorwaarde om (voldoende) welvaart te blijven genereren. En niet omgekeerd dus. Als het in de hoofden niet goed zit, zullen de handen ook niet volgen. Als brain damage en sociale vervuiling nog verder uitdijen, dan stuiken zowel het economisch als het maatschappelijk systeem, dan stuikt op termijn onvermijdelijk zelfs een cultuur in mekaar.

Wat we dringend zouden moeten te weten komen als het over welzijn en geluk gaat is dat 'het gevaar' niet zozeer van buiten maar van binnen komt. Het zullen niet zozeer de Chinezen of de bootvluchtelingen of de salafisten zijn. Voldoende welzijn is een absolute voorwaarde om (voldoende) welvaart te blijven genereren. En niet omgekeerd dus.

Ik wil het nog scherper stellen. We moeten ook eens ophouden om 'alle schuld op 'de markt' of 'het neoliberalisme' te steken. Niet omdat deze instituties zo heilzaam zouden zijn, maar gewoon omdat we zo nooit het volledig plaatje kunnen overzien, en omdat zij verder bouwden op waarden die voorafgaandelijk al dominant aanwezig waren in de cultuur.

Om geen misverstanden te doen ontstaan, geef ik met plezier een citaat mee van de socioloog Rudi Laermans uit 2011:

'Onbeteugeld kapitalisme vreet het moreel kapitaal aan dat conservatieve politici en denkers zeggen te verdedigen. Het promoot een niets ontziend individualisme op de werkloer en het bevordert een al evenmin erg sociaal

consumentisme daarbuiten. Daarom is het lichtjes schizofreen om meer marktwerking te bepleiten en tegelijk voor een 'sterke samenleving' (Camerons Big Society) te ijveren. Met permissie, maar dat is pas sociologische onzin: het is als dweilen met de kraan open.'

Een interessante gedachte ook voor wie vandaag holderdebolder pleit voor 'vermaatschappelijking van de zorg'. Maar ter zake: onbeteugeld kapitalisme is dus inderdaad ziekmakend en haalt een samenleving onderuit. Maar zowel het kapitalisme als het veelkoppige 'neoliberalisme' konden nooit ontstaan zijn als een cultuur daartoe geen bedding en aarding zou geven.

Ongeziene systeemfouten

Bijna veertig jaar heb ik mij bewogen in welzijnsland en doorheen die jaren heb ik *de westerse worsteling met welzijn* alleen maar continu zien toenemen. En wat nog merkwaardiger was: ik zag 'hoe armoede meer en meer een probleem van rijkdom is geworden', en hoe we erin bleven slagen om de vinger uitdrukkelijk *niet* op de wonde te leggen en de cultuur als pathogene factor zorgvuldig uit het vizier te houden.

Voor mijn ogen – maar in feite kon iedereen het zien – zag ik hoe *de ondraaglijke nietigheid van het bestaan* gaandeweg niet langer 'het alleenrecht' bleef van arme mensen, maar zich als een vuile olievlek verspreidde en zich hoe langer hoe meer in welstellende middens ging nestelen. *Armoede* valt vandaag merkwaardig genoeg grotendeels terug op de etymologische betekenis van het woord. *Armoede* komt van het

Middelnederlandse *in arren moede*, met verwijzing naar het Latijnse *errare*, *zich vergissen*, *verdwalen*. De etymologie van *armoede* verwijst dus naar '*met een verdwaald gemoed door het leven gaan*'. En laat dat nu juist hét existentieel probleem van deze tijden zijn...

***Armoede valt vandaag merkwaardig
genoeg grotendeels terug op de
etymologische betekenis van het
woord, verwijzend naar 'met een
verdwaald gemoed door het leven gaan'.
En laat dat nu juist hét existentieel
probleem van deze tijden zijn...***

Toen ik in 1978 begon te werken was 'de psychiatrie' vooral een asielplek voor kansarme mensen met psychiatrische of mentale stoornissen, die niet zelden hun leven lang op het domein van de instelling bleven wonen. Vandaag worden mensen steeds meer extramuraal begeleid, maar iedereen kent wel een familielid, vriend of kennis die met psychiatrische problemen kampt of hulp zoekt binnen de geestelijke gezondheidszorg. Toen ik in 1978 op het crisisopvangcentrum van Oikonde Leuven kwam, zag ik daar vooral oudere mannen, veelal met een lange baard en gore kleren. Sukkelaars waarvan lijf en leden uitstraalden dat ze gootliggers waren en gedoemd om in de marginaliteit verder weg te kwijnen. Vanaf 1995 kwam ik daar plots veel jonge gasten tegen – 15, 16, 20 jaar. Jongens en meisjes die daar 'met gevulde handen' voor mij stonden – ogenschijnlijk niks tekort – maar met een compleet holle blik in de ogen. Blik op oneindig: wie ben ik, wie is er in mij geïnteresseerd, wat moet ik verdomme met mijn leven aanvangen?

De ongeborgenheid en de zinloosheid van het bestaan – de twee belangrijkste existentiële pijnpunten – zijn ondertussen danig gedemocratiseerd geraakt en zijn ook het leven van de gegoede klasse gaan hypothekeren. Jaarlijks worden in België rond de 300 miljoen dosissen antidepressiva geslikt. Stilaan schuiven we op naar één miljoen pillen per dag, en die worden echt niet alleen door arme mensen gekocht. Vlaanderen telt momenteel gemiddeld 3 zelfdodingen per dag en een tienvoud aan zelfmoordpogingen. De wachtlijsten in de jeugdhulpverlening en in de geestelijke gezondheidszorg zijn ondraaglijk lang. Burn-out, stress, cvs en nog een pak andere mentale aberraties: ze nemen nog steeds toe, ze hebben nauwelijks iets met fysieke armoede te maken en we geven er geen antwoord op. Of toch. De farmaceutische industrie is er winstdriftig pillen voor aan het fabriceren. Want het gaat dikwijls toch over individuele problemen, over opspelende genen of een slechte chemische huishouding, wordt gezegd. En anders heeft het met een moeilijke leefsituatie te maken, wordt er ook gezegd. Moeilijke ‘omgevingsfactoren’, een ongelukkige samenloop van omstandigheden... Maar de politiek waakt en dus worden er bijvoorbeeld decreten uitgevaardigd om meer preventiewerkers en therapeuten in te schakelen om de zelfmoordcijfers naar beneden te halen, of wordt nagedacht over een wettelijk kader om de prestaties van klinisch psychologen terugbetaald te krijgen.

Maar wat we dus vooralsnog *niet* of zeker veel te weinig doen is de ravage onder ogen te zien die een *overdrive-nde* cultuur aanricht. En zolang we hiertoe de moed niet hebben, zullen we in *borderline times* blijven aanmodderen.

Overdriving times

Een mens kan maar gelukkig worden als hij menselijke verwachtingen heeft. De hemel is niet voor op aarde... Maar we zouden al wel aardig opschieten als we onze westerse waarden eens goed tegen het licht hielden.

Het Westen heeft zich 500 jaar lang opgetrokken en gelaafd aan de zegeningen van de ratio. Via de positieve wetenschappen en de technologie hadden we een enorme macht opgebouwd. We werden niet alleen (sic!) *maître et possesseur de la nature* (Descartes, 1640), maar we gingen ook alle wereldzeeën bevaren en de rest van de wereld koloniseren. Plots kon de westerse mens bemachtigen en beheersen, terwijl hij zijn geschiedenis lang had moeten beuken tegen het noodlot om het uiteindelijk... gewoonweg te moeten aanvaarden. Plots was het gedaan met het scharrelen in de schaarste. Plots was er – *in real time* – de welvaartshausse, de postmoderne Hoorn des Overvloeds om ons uit het moeras van de eindeloze *struggle for life* te tillen. Plots was de mens autonomos, letterlijk: zijn eigen wetgever. Met een keuzevrijheid *à volonté*. Plots kon hij het juk van eeuwen en eeuwen bevoogding en terreur afgooien.

Er kan dus in se niks mis zijn met materialisme. Dat de mens de materie liefheeft en omarmt, is de evidentie zelf als je zijn kwakkelende, scharrelende geschiedenis bekijkt. Er is in se ook niks mis met het individualisme. Kijk naar de film van pastoor Daens en je weet waarom emancipatiebewegingen en kunnen opkomen voor jezelf zo belangrijk zijn. Er is in se niks mis met de wil om te doorgronden, te controleren en te beheersen. Kijk effe naar jezelf! In 1860 was de gemiddelde levensduur amper 40 jaar.

Er is wél iets fundamenteel mis met de overdrijving en de verabsolutering ervan. We hebben een teveel aan CCC in ons. We zijn te veel *consumenten* geworden, te veel *controlisten*, te veel *concurrenten* van mekaar. We zijn te veel verknocht en verkocht aan de consumptiecultuur. Terwijl, zoals Victor Frankl stelde, 'het echte geluk finaal alleen te vinden is in een leven van zorg en toewijding aan een taak en aan mekaar'. We hebben van 'het zelf' en van zelfbeschikking de ultieme fetisj gemaakt, terwijl zelf-beschikking in wezen een non-woord, een illusoir begrip is dat onmogelijk waar te maken is en op termijn alleen tot ongelukkigheid en zelfverstikking kan leiden. We hebben van het *controlisme* bijna een obsessie gemaakt, met veralgemeende angst als de onvermijdelijke achterkant van de medaille. Het paradigma van 'de macht en het beheersen' is al 500 jaar het Leitmotiv hier in het Westen, en dat laat zich voelen. De manier bijvoorbeeld waarop wij hier alles onder controle willen houden en hoe wij omgaan met 'preventie' en 'perfectie', en almaar obsessief naar 'schuldigen' gaan zoeken: het is allang niet normaal meer.

Op zoek naar nieuwe waarde-volle evenwichten

Met de val van de Muur leek de Eindtijd wel aangebroken. Allemaal konden we toen – even-tjes – in het diepst van onze gedachten gaan denken dat we een beetje een God waren... Dat we vol waren van Welvaart en van Ratio en van ons Zelf, en dat we de Relatio en de fragiliteit van het leven straffeloos konden negeren en bagatelliseren. We gingen zelfs hallucineren dat we met ons rationeel verstand én alleenlijk met dat verstand *alle* problemen konden oplossen, ook de psychische en maatschappelijke en ethische en politieke problemen.

Snel nadien zou het tij drastisch keren. We kwamen te weten van *emerging markets* en van 'Aziatische Tijgers', en met de val van de Torens, 12 jaar na de val van de Muur, kreeg ook het dogma van de westerse militaire superioriteit een fatale slag en sloeg de paniek toe. En toen dan ook nog bleek dat onze eigen financiers totaal onbetrouwbaar waren was de chaos totaal. Het Westen werd de economische crisis ingezogen. Niet langer uit hybris maar uit lijfsbehoud gingen we ons vastklampen aan de waarden die ons in het verleden zoveel macht en welvaart hadden gebracht, maar die in hun overdrijving en verabsolutering wel eens onwaarden zouden kunnen worden en zich zo tegen de mens zelf, en finaal zelfs tegen de mensheid en de planeet zouden kunnen keren.

De verharding in de samenleving is onmiskkenbaar. En psychische aandoeningen gaan steeds meer mensenlevens ondermijnen. Vanuit verschillende hoeken bereiken mij bijvoorbeeld berichten dat 'ziekteverlof' omwille van stress, depressie of burn-out in de bank- en businesswereld zwaar toeneemt. We leven in een duale samenleving. Onmiskkenbaar. Waar de 'meritocratische eisen' onmenselijk worden en solidariteit en generositeit veel te weinig een politieke vertaling krijgen.

En toch. Voor het eerst sinds welhaast 30 jaar – ik zeg dit niet lichtzinnig – zie ik duidelijke tekens van tegenbeweging. Mensen die zich effectief gaan verzamelen en die

Het paradigma van 'de macht en het beheersen' is al 500 jaar het Leitmotiv hier in het Westen, en dat laat zich voelen. De manier bijvoorbeeld waarop wij hier alles onder controle willen houden en hoe wij omgaan met 'preventie' en 'perfectie', en almaar obsessief naar 'schuldigen' gaan zoeken: het is allang niet normaal meer.

zo – eindelijk – gaan spreken omdat ze vinden dat ‘het nu toch te ver gaat’. Omdat ze het onrechtvaardig vinden dat de zwakste schouders het gros van de lasten moeten betalen. Omdat ze vinden dat ze almaar meer ‘uitgeperst’ worden en niet willen blijven meehollen in de economische ratrace. Omdat ze vinden dat ethische essenties zoals het mededogen en de menselijke waardigheid op het spel staan. Omdat ze willen kiezen voor een ander leven, voor een andere samenleving, voor een andere toekomst.

Daarnaast zijn er boeiende experimenten, boeiende zoektochten bezig rond onze verhouding tot de materiële cultuur. Zoektochten die onwillekeurig ook onze economische cultuur uitdagen. Denk bijvoorbeeld aan het fenomeen van de weggeefwinkels en de *repaircafés*, of aan de succes van allerlei *co-buying*-initiatieven. Delen is lang een ondeugd geweest, maar *sharing* wordt opnieuw hip, ook in de sociale sfeer. Mensen zoeken mekaar opnieuw meer op, buurtfeesten zijn weer in, allerlei experimenten worden opgezet rond *cohousing*. Ook in de wetenschappelijke literatuur is er een opvallende, vernieuwde interesse merkbaar rond het maatschappelijke belang van empathie en ethiek.

Misschien zal de geschiedenis zelfs uitwijzen dat de breuklijnen van de voorbije decennia en de economische turbulenties van de voorbije jaren de zoektocht naar nieuwe waarde-volle evenwichten op gang hebben getrokken. Mensen komen eindelijk te weten dat *the sky* niet *the limit* is en dat het geluk veeleer in een klein hoekje en in ‘het kleine ontmoeten’ ligt.

Een nieuwe, frisse kijk op ‘soberheid’ zou kunnen onderstrepen wat we in de hoogdagen van het materialisme, het rationalisme en het individualisme een beetje vergeten waren: dat de mens in essentie een relationeel, betrokken wezen is en dat welzijn het ultieme winstprincipe is.

Bio

Eddy Van Tilt werkte als psycholoog in de welzijnssector en publiceerde onlangs *De schaduw van de verlichting. De westerse worsteling met welzijn* (uitgeverij Pelckmans, Kalmthout, 2014).